

ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПРАВОВИХ ОБМЕЖЕНЬ І ЗАБОРОН У ВІДНОСИНАХ НА МІЖДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

Стаття присвячена дослідженню правових заборон і правових обмежень, які застосовуються на міжнародній арені й виникають між державами як суб'єктами права. Розглянуто конкретні випадки використання таких правових заборон та обмежень, застосування яких зачіпає не тільки правову, а й економічну, політичну сфери. Вивчено й проаналізовано причини вжиття вищезазначених заходів, досліджено результати їх дії.

Ключові слова: договір, держава, конституція, міжнародні відносини, права людини, правові обмеження, правові заборони, санкції.

Статья посвящена исследованию правовых запретов и правовых ограничений, которые применяются на международной арене и возникают между государствами как субъектами права. Рассмотрены конкретные случаи использования таких правовых запретов и ограничений, применение которых затрагивает не только правовую, но и экономическую, политическую сферы. Изучены и проанализированы причины введения вышеуказанных мер, исследованы результаты их действия.

Ключевые слова: договор, государство, конституция, международные отношения, права человека, правовые ограничения, правовые запреты, санкции.

The article is devoted to the study of legal prohibitions and legal restrictions that are applied in the international arena and arising between states as subjects of law. Specific cases of using such legal prohibitions and restrictions, the application of which will affect not only the legal sphere, but also the economic and political ones, will be considered. Study and analysis of the reasons for the introduction of the above measures, and research on the results of their actions.

Key words: agreement, the state, constitution, international relationships, human rights, legal restrictions, legal prohibitions, sanctions.

Вступ. Застосування правових заборон та обмежень для регулювання суспільних відносин показували й доказували свою ефективність ще в часи додержавного періоду, у часи формування держави в такій формі, у якій вона існує й у сучасності. Саме тому необхідно дослідити питання ефективності застосування таких форм правового впливу на держави, органи державної влади як на суб'єктів правових відносин. Оскільки міжнародний рівень відносин є в якомусь розумінні вищим рівнем суспільних відносин, які також потребують урегулювання в тому ж числі й у формі застосування заборон, обмежень, санкцій. Саме таке регулювання в деяких випадках може дати найефективніший і найоперативніший результат без застосування більш жорсткого впливу (військових операцій, повної міжнародної ізоляції).

Постановка завдання. Метою статті є визначення місця правових заборон та обмежень у теорії й практиці їх застосування на рівні міжнародних відносин; дослідження особливостей порядку їх установлення, а також мети, яка ставиться перед суб'єктами їх застосування; аналіз та оцінювання результатів, що досягнуті в процесі встановлення й дії правових заборон та обмежень.

Результати дослідження. Передусім для розгляду питання місця, особливостей застосування й ефективності дії, заборон та обмежень, які застосовуються на міждержавному рівні, необхідно дати визначення самого поняття заборон. Найкраще зануритися в словники, щоб побачити значення слова без домішок правової сфери. Заборона – «захист», «запрещеніє» [6, с. 7]. Виходячи із цього поняття, можна зробити висновок, що заборона насамперед є захистом, який покликаний

забезпечити в нашому випадку правовий порядок, права людини, права держав. А ось дієслово «заборонити» в найзагальнішому сенсі означає визнати суспільно шкідливим, непотрібним, не допустити до застосування, використання [7, с. 187]. Варто зазначити, що заборони являють собою якийсь механізм, межу, що дає змогу стримувати поведінку суб'єктів правових відносин. У правовому розумінні заборона розглядається як покладення на особу обов'язку утриматися від учинення певних дій (наприклад, визначення будь-якого правопорушення охоронними нормами права фактично є заборonoю такого варіанта поведінки); заборони відповідають заборонним нормам права, а дотримання їх розглядається як форма їх реалізації [9, с. 243]. Юридична заборона – покладення на особу юридичного обов'язку утриматися від певних дій. Сутність юридичної заборони полягає у вимозі пасивної поведінки особи – утриматися від певної соціально шкідливої поведінки під загрозою настання юридичної відповідальності для порушника цієї заборони. Така поведінка залишається фактично можливою, однак є юридично забороненою. Отже, юридичні заборони спрямовані на захист та охорону права. У правових актах юридичні заборони закріплюються за допомогою таких формулювань, як «заборонено», «не має права», «не вправі», «не повинен», «не допускається». Крім того, заборона може закріплюватися шляхом нормативного визначення правопорушення й установлення санкції за його вчинення [8, с. 139].

За своєю сутністю юридичні заборони та обмеження – правові обов'язки пасивного характеру, тобто обов'язку утримуватися від дій певного роду. Незалежно від рівня їх застосування, чи внутрішньодержавний, чи міждержавний, вони характеризуються такими ознаками: принципова однозначність, імперативна категоричність, незаперечність, забезпеченість дієвими юридичними механізмами. Фактично самі ці ознаки й визначають специфіку заборон, а також полягають в особливостях утілення, відповідно до способу реалізації, а також у тому, що вони нерозривно пов'язані з таким правовим явищем, як юридична відповідальність. Фактично заборона – найдавніший регулятор людської поведінки, оскільки в первісному суспільстві саме заборони у вигляді табу стали першими прообразами сучасних правових норм. Отже, заборони й обмеження є необхідним юридичним засобом забезпечення організованості суспільних відносин, охорони прав і законних інтересів громадян, суспільства та інтересів держав, створення бар'єру для небажаного, соціально шкідливого поведінки. Функціональним призначенням заборон є не безпосереднє регулювання певного роду відносин, а запобігання їх виникненню. Заборонні норми існують для того, щоб у встановлених законом, міжнародними актами випадках суб'єкти права не перетворювалися в суб'єктів правовідносин. Безпосередня мета заборони – утримати від неправомірного вчинку, не допустити його й тим самим сприяти підтримці нормального стану суспільних відносин.

Отже, враховуючи правову теоретичну основу заборон, обмежень як певного виду регулятора та гаранта дотримання прав суб'єктів правовідносин, перейдемо до їх визначення в практичному аспекті на міждержавному рівні. У державі заборони посідають одне з найважливіших місць в арсеналі дотримання прав і свобод держави загалом як окремого суб'єкта правовідносин. Як вище зазначалося, одна з основаних цілей установлення правових заборон та обмежень є підтримка нормального стану суспільних відносин. Нормативні акти, які регулюють ті чи інші відносини, не обов'язково мають містити слова «заборона», «обмеження», щоб нести заборону форму регулювання. На нашу думку, саме на рівні міждержавних відносин заборона й обмеження отримують ще й форму «гарантій». Саме гарантії включають повний спектр правових засобів регулювання відносин, у тому числі й заборони. Ці гарантії містять забезпечення, дотримання прав усіх суб'єктів, від окремого індивіда до держави як суб'єкта правовідносин. Наприклад, одним із видів гарантій за сферою діє є міжнародно-правові (планетарні) гарантії – принципово новий тип гарантій прав і свобод для країн пострадянського блоку, адже через міжнародну ізоляцію міжнародні гарантії на них не розповсюджувались. Узагалі до Другої світової війни переважала думка, що відносини між державою й особою щодо захисту прав і свобод є суто внутрішньою справою, ці проблеми мають регулюватися внутрішньодержавним законодавством. Але тяжкі злочини проти людства, скоєні фашистським та іншими тоталітарними режимами, переконали міжнародну спільноту в необхідності впровадження широкого міжнародного захисту прав людини. У наш час міжнародні гарантії прав і свобод особи набувають дуже вагомого значення. Основний зміст міжнародних гарантій прав і свобод особи відображено в Статуті ООН, Загальній декларації прав людини, міжнародних пактах про права людини тощо. На міжнародному рівні охорона й захист прав людини здійснюються в межах діяльності ООН і її спеціалізованих закладів. Важливу роль у цьому плані відіграє діяльність Ради Безпеки ООН, комітетів Генеральної Асамблеї ООН, Міжнародного Суду ООН, зокрема таких спеціалізованих закладів, як Комітет з

прав людини, Комітет з прав дитини, Комітет проти катувань тощо. Країни, які є членами ООН, беруть на себе зобов'язання щодо втілення основних положень підписаних ними міжнародних договорів з питань охорони й захисту прав і свобод людини та громадянина. Сучасне міжнародне право не тільки захищає індивіда від протиправних посягань на його свободу, а й надає кожному право на прямий доступ до міжнародних правозахисних органів у тому випадку, коли вичерпано всі внутрішньодержавні засоби захисту його прав і свобод. Із цього випливає, що загальновізна-ні принципи й норми міжнародного права та міжнародні договори України є складовою частиною її правової системи [5, с. 123].

Стосовно гарантій щодо держави як суб'єкта доцільно навести дуже актуальний і конкретний приклад, а саме так званий Будапештський меморандум, у якому низка країн, у тому числі й Російська Федерація, надала гарантії забезпечення територіальної цілісності України. У ньому зазначено, що Україні гарантується сторонами-підписантами повага незалежності й суверенітету, а також повага та забезпечення чинних кордонів України, всі сторони-підписанти зобов'язані утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй [3, с. 1]. На жаль, не всі країни-суб'єкти правовідносин готові до їх виконання, але саме невиконання цього договору потягнуло за собою низку інших, заборонних та обмежувальних правових засобів щодо суб'єкта, який не дотримався наданих ним гарантій. Саме настання юридичної відповідальності є одним із основних теоретичних аспектів (ознак) правових заборон і застосування заборонного методу правового регулювання, така відповідальність неминуче настає.

Досліджуючи джерела щодо конкретних випадків уведення обмежувальних заходів щодо Російської Федерації за порушення вищезазначеного Меморандуму, знайшли цікаву інформацію про звернення Тернопільської облради до Президента України щодо розірвання Будапештського меморандуму: «Ми, депутати Тернопільської обласної ради, висловлюємо глибоке обурення зверненням Президента Російської Федерації Дмитра Медведєва до української влади із безпідставними звинуваченнями. Це є виявом неповаги до української нації та інформаційною підготовкою московської експансії в Україну напередодні президентських виборів. Депутати Тернопільської обласної ради з обуренням засуджують намагання Президента Російської Федерації Дмитра Медведєва та його адміністрації диктувати суверенній Українській Державі та її представникам вимоги як до внутрішньої, так і зовнішньої політики» [10, с. 1]. На жаль, це звернення не було взято до уваги, не були прийняті пропозиції, які б дали змогу ще у 2009 році відвернути події, які й до сьогодні відбуваються на території України.

Уважаємо за доцільне навести приклад прийняття перших резолюцій ще в часи Євромайдану, у яких, окрім прямих заборон, а точніше, обмежувальних заходів, містяться й непрямі заборони, тобто такі формулювання, які нагадують про обов'язок дотримання прав і свобод, а саме: «... закликає українську владу повністю поважати громадянські права та основні свободи людини та негайно вжити заходів для припинення безкарності шляхом розслідування та покарання авторів насильства проти мирних демонстрантів; Нагадує Президенту Януковичу про свою відповідальність перед українським народом та міжнародною спільнотою, щоб утриматися від застосування репресивних методів, виправити поточну політичну кризу та поважати право на мирний протест» [4, с. 1]. За певний час Радою Європейського Союзу було прийнято нове звернення до керівництва Української держави із закликом до переговорів і засудженням дій, що потягнули за собою людські жертви [1, с. 3]. Самі ці два акти, які містять низку обмежувальних, заборонних і гарантійних норм, вплинули на керівництво країни й тимчасово дали змогу припинити насильницькі дії.

Ще один акт, який сьогодні є яскравим прикладом збірника заборонних норм і використання заборони як методу регулювання правових відносин, – Закон про боротьбу із російським впливом у Європі та Євразії від 2017 року (CRIIEEA). Саме цей акт містить комплекс норм, що використовують широкий спектр заборон як методу правового регулювання, який регулює фактично всі сфери діяльності держави як суб'єкта правовідносин (політичну, економічну, військову, персональну). Але для остаточного прийняття його в законодавчій сфері необхідно внести зміни в чинні директиви та накази, які мають юридичну силу й уже шляхом застосування заборонних та обмежувальних методів регулюють міждержавні відносини. Прикладом останніх змін, що внесені згідно із цим актом у законодавство США, є таке: забороняється здійснювати операції, надавати фінансування або проводити інші грошові операції з визначеними термінами чи капіталом з компаніями, що перебувають під санкціями, на термін більше ніж 14 днів. Раніше цей

термін обмежувався 30 днями; в енергетичному секторі, згідно з поправками до Директиви 2, термін кредитування скорочується з 90 до 60 днів [2, с. 3]. Ці зміни були передбачені в розділі II Закону про боротьбу з російським впливом у Європі та Євразії 2017 року (CRIIEEA). Незважаючи на те що положення CRIIEEA зараз не є законодавчим актом і до нього можуть бути внесені зміни під час подальших етапів законодавчого процесу, сьогоднішні поправки до нього демонструють, що в Конгресі США існує значна підтримка позиції застосування заборонних та обмежувальних заходів і посилення санкцій, пов'язаних із Росією.

Висновки. Отже, у сфері правових відносин, що виникають на міждержавному рівні, правові заборони, правові обмеження й інші форми правових механізмів, установлення яких передбачає передусім утримання від певних небезпечних або некорисних (неправових) дій, мають особливе значення, оскільки саме такі норми оперативної й у більшості випадків ефективно реагують на ті чи інші зміни, які необхідно негайно врегулювати. Натепер, у час відновлення великомасштабної «геополітичної гри», ми стаємо свідками все більшого повернення до застосування заборонних та обмежувальних методів правового регулювання. Але саме таке широке застосування цих форм правового регулювання дасть змогу раз і назавжди визначити місце й ефективність правових заборон як методу правового регулювання суспільних, у тому числі й міждержавних, відносин.

Список використаних джерел:

1. Висновки Ради з питань зовнішньої політики України Засідання Ради Брюссель, 20 лютого 2014. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/141110.pdf.
2. Закон про боротьбу із російським впливом у Європі та Євразії від 2017 року (CRIIEEA). URL: <https://www.congress.gov/crec/2017/06/12/CREC-2017-06-12-pt1-PgS3399-2.pdf>.
3. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_158.
4. Резолюція Європейського Парламенту від 6 лютого 2014 року щодо ситуації в Україні. 2014/2547 (RSP). URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2f%2fEP%2f%2fTEXT%2bTA%2bP7-TA-2014098%2b0%2bDOC%2bXML%2bV0%2f%2fEN&language=EN>.
5. Гіда Є.О. Теорія держави та права: підручник / Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є.О. Гіди. Київ: ФОП О.С. Ліпкан, 2011. 576 с.
6. Грінченко Б. Словник української мови: у 4 т. / упор. з дод. влас. матеріалу. Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Том 2. С. 7.
7. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва, 2002. С. 187.
8. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
9. Стрельбицька Л.М. Теорія держави та права: навчальний посібник для підготовки фахівців з інформаційної безпеки. Київ, 2016. С. 243.
10. Тернопільська облрада вимагає відновити ядерний статус України. Звернення. URL: <https://lviv.comments.ua/country/2009/08/28/094734.html>.